

wordt het wel duidelijk, dat de rimbu ook op dit gebied het verloren terrein heeft teruggenomen en het haast ondoenlijk is om in dit reservaat te tourneren.

De bruikbare staat van het Tjibunar-pad doet vermoeden, dat dit in de loop der jaren geregeld werd gebruikt, hetgeen trouwens wel was te zien aan de kasporen van verschillende ouderdom, welke op en langs dit pad zichtbaar waren. Zowel bosproducten-zoekers als vissers, en misschien ook wildstropers, zullen in de loop der laatste jaren van dit bospad hebben gebruik gemaakt, want het is een zeer oude verbinding tussen Noord en Zuid.

Of het pad tussen de kampung Tamandjaja, Oostelijk van het Wildreservaat, naar Karang-Randjang, een der kostbaarste tracé's van het gehele gebied, nog intact is, is mij niet bekend, omdat ik de gehele Zuidkust, met uitzondering van de Tjibunarmonding, *niet* heb kunnen bezoeken. Het was mij op vele plaatsen zelfs onmogelijk ook maar één spoor van een oud patrouille-pad terug te vinden, zó volledig was zulk een „weg” verdwenen, zodat ik beslist niet aanneem, dat ook gedurende het laatste gedeelte van de Japanse bezetting, dus tot Augustus 1945, in dit gebied serieus werd gepatrouilleerd.

C. DE BIVAKS EN OVERNACHTINGSPLAATSEN

Slechts één plaats heb ik bezocht waar vroeger een overnachtingsplaats was, t.w. Niur, en daar wees nog slechts een stapel half verrot hout de plek aan waar die eens was geweest. Vanaf de vaste wal heb ik tevens kunnen vaststellen, dat op het Meeueneiland geen bivak meer beschikbaar is, zoals Ir HOEK ook ervoer toen hij het eiland in Juni van dit jaar bezocht. Van het bivak te Karang-Randjang schijnen nog slechts fragmenten over te zijn en van dat op de Handeuleum-Eilanden heb ik geen bijzonderheden, maar het zal er zeker niet meer zijn.

D. EEN BESCHOUWING OVER DE STAND VAN HET HIER LEVENDE WILD, GEVOGELTE, ENZ. ENZ.

De hieronder volgende mededelingen dragen een zeer oppervlakkig karakter, omdat het geven van meer bijzonderheden naar mijn mening buiten het kader valt van dit rapport. Voor wild-waar-

nemingen moge tevens worden verwezen naar het reisverslag (p. 22—46).

a. Neusboorns

Ik deed reeds uitkomen geen neushoorns te hebben gezien, hoewel ik daartoe enkele malen de gelegenheid had. De moeilijke omstandigheden, waarin ik mij bevond als gevolg van de begroeiing waarin verse sporen werden gevonden en de tegenzin, welke mijn metgezel voor deze dieren aan de dag legde, deden mij van elke poging om een neushoorn te ontmoeten, afzien. Ik kon echter veel sporen vaststellen, zoals wel tot uiting komt in het hiervoren gegeven reisverslag, en op zeer uiteenlopende plaatsen.

In de terreinen, welke ik bezocht, lagen op menig plekje, waar ik vroeger geregeld sporen van neushoorns kon vinden, ook nu weer de zo vertrouwde, verse prenten van zulk een dier. Oh, wat was ik blij, die eerste sporen weer te zien op plaatsen waar ik ze ook vroeger geregeld aantrof, want was het niet alsof ik een goede kennis tegenkwam, die ik in lange en moeilijke jaren niet had gezien?! En wat deed het mij een genoegen te mogen vaststellen, dat ze zich overdag nog steeds ophouden te midden van de meest ontoegankelijke „zwijnerij”, welke men zich op het gebied van terrein-gesteldheid en begroeiing denken kan. Want dit gedrag is door de jaren heen het beste middel gebleken om zich tegen uitroeiing te vrijwaren. Want is er in de meeste gevallen niet een ware expeditie voor nodig om ze in hun biotoop neer te leggen en het cadaver voor de volle 100 % rendabel te maken en is het in zulk een omgeving voor de badaks maar niet al te vaak mogelijk om zich ongezien uit de voeten te maken of onverhoeds tot een aanval over te gaan, zonder dat de jager tot een goed schot kon komen en/of zich bloot stelt aan het grootste levensgevaar?

En als de nacht valt, zijn het dan niet de tijgers, waarin de Voorvaderen leven van vele Vooraanstaanden van het Volk van Bantam, die het veld beheersen en de jagers komen waarschuwen geen onbezonnen dingen te doen, want zijn zij geen vrienden, die tijgers en neushoorns?

En zo heeft *Rhinoceros sondaicus* zich dan misschien niet tegen een ernstige aantasting, maar wel tegen algehele extermatie

weten te behoeden en zich in stand weten te houden in een periode tijdens welke elke bescherming door mensenhand was uitgesloten. De vrees van hen, die het boze willen, voor deze verschrikkelijke jungle en voor de machtige Koning van het bos, wiens naam men hier niet noemt, zal in niet geringe mate hebben bijgedragen tot dit gunstige verloop.

Er werden betrekkelijk weinig vraatsporen aangetroffen en er werd geen verse mest gevonden, maar dit gebeurde vóór de oorlog ook wel.

Het pad naar de Vuurtoren op Java's Eerste Punt was thans geheel open gekapt en dus voor de neushoorns veel minder aantrekkelijk en ook gevaarlijker geworden, zodat zulk een vraat als door Ir HOEK in Juni jl. kon worden geconstateerd, door mij *niet* werd aangetroffen. Het pad en de omgeving werden echter ook tijdens mijn verblijf daar door minstens één, maar vermoedelijk door twee verschillende badaks, geregeld bezocht, echter alleen in het diepst van de nacht. De door HOEK op pag. 6 van zijn verslag gegeven maten komen niet in aanmerking voor vergelijking met door mij gemeten prenten, omdat ik steeds van beide poten de breedte van de voorhoef tracht te meten en de grootste voetbreedte. En die breedte ligt tussen de buitenzijde der beide kleine hoeven en HOEK zegt gemeten te hebben *achter* die kleine hoeven.

Ik heb ook tijdens deze tournee veel zorg besteed aan metingen, betrekking hebbende op de afstanden tussen de voet-indrukken van poten ener zelfde flank. Hierbij is opnieuw gebleken, dat die bij een zelfde wandeling, van hetzelfde dier, in hetzelfde terrein zeer uiteen kunnen lopen. Ik mat in de meest uiteenlopende terreinen verschillen, variërend van enkele centimeters tot 12, 15, 16, 18, ja zelfs 20—30 cm., maar het gebeurde bij zulk een spoor dan ook niet zelden, dat de prenten van beide poten bijna nauwkeurig over elkaar lagen en zich als één afdruk voordeden.

De poot-indrukken stonden soms min of meer nauwkeurig in dezelfde richting, maar ook wel meer dwars over elkaar, maar steeds of bijna altijd staat de indruk van de achterpoot achter die van de voorpoot.

Ook de paslengte kan zeer uiteenlopen op eenzelfde wandeling. Variaties van 150—220, 124—168, 170—200 cm., enz. enz., werden gemeten. Maar passen van omstreeks 200 cm. en meer

alleen bij vluchtende dieren, waarbij ik ook eens een glijspoor op zachte bosgrond mat van 70 cm. Daar had zo'n kolos van ruim 2000 kilo dus even een schuivertje gemaakt!

Tweemaal werd speeksel gevonden, zoals dat ook vroeger meermalen het geval was. Maar ik geloof, dat het de eerste maal was, dat ik zulke grote „klodders” aantrof als nu in één geval van een dier, dat misschien nog niet eens een minuut vóór onze komst dezelfde grond als wij had gedrukt. En dit speeksel was ook niet rood of roodachtig, maar volkomen blank. In het tweede geval was dit analoog met vroegere waarnemingen, t.w. talrijke kleine spatjes op bladeren, ditmaal op die van de langkap-palm en op 180—200 cm. boven de grond. Het maakt in zulke gevallen de indruk als had de neushoorn geniest. De vlekjes waren roodachtig, maar reeds droog, doch nog sterk riekend.

Ik vond op verschillende plaatsen vreesporen, meestal in een secundaire begroeiing, die 's nachts was bezocht. Ik mat duwsporen op vernielde boompjes e.d. op hoogten variërend tussen 150 en 212 cm. Maar ik heb enkele vraatsporen aangetroffen, vermoedelijk allemaal afkomstig van hetzelfde dier, op 250 en 260 cm. en dat is onwaarschijnlijk hoog. Het was in enkele gevallen *beslist* uitgesloten, dat de badak de takken naar omlaag had gebogen en de vraat dus op geringe hoogte had plaats gehad. Noch was het mogelijk, dat het dier met de poten op een hoger punt had kunnen steunen!

Afgevreten takjes hadden gewoonlijk een diameter, variërend van 1—2½ cm., maar eens werd een jong, van grove dorens voorzien boompje (dadap leuweung = *Erythrina* Sp.) aangetroffen, dat op een hoogte van ongeveer 2 meter finaal was afgevreten en dat was 4½ cm. dik!

Oude uitwerpselen werden veelvuldig aangetroffen, ook nu weer in niet weinige gevallen meerdere hopen vlak bij elkaar of op elkaar gedepeoneerd, zoals deze soort dit vaak schijnt te doen en zoals ook bekend is van andere familieleden.

Er werd geen spoor gevonden van een heel klein jong, maar dat vond ik ook vroeger hoogst zelden. Wel waren er onder de gemeten sporen enkele, die een grootste breedte hadden van 22—24 cm. welke zeker afkomstig waren van een nog niet volwassen dier.

De door mij gemeten sporen waren in de meeste gevallen

beslist niet ouder dan 6—20 uur, niet weinige waren veel jonger. Als gevolg van de zeer vele en hevige regens waren oude sporen spoedig geheel verdwenen of onmeetbaar geworden. Een en ander verhoogt de waarde der gegevens, omdat de waarschijnlijkheid kleiner wordt, dat betrekkelijk kort na elkaar gemeten, in maten ongeveer gelijke prenten van hetzelfde dier afkomstig zouden zijn, indien beide plaatsen door een belangrijke barrière, zoals bijvoorbeeld een brede beek met karang-achtige oevers en bodem of een brede rivier worden gescheiden.

Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden gezegd, dat aan de hand van een nauwgezet onderzoek, in het bijzonder uitgevoerd door metingen, verricht aan de talrijke, door mij geziene, verse en zeer verse sporen, binnen het bezochte areaal, in vijftien dagen tijds *tien* verschillende neushoorns konden worden vastgesteld. Het zegt niet veel ten aanzien van de totale stand dezer diersoort en ik wil ook beslist geen enkel getal noemen, maar mij persoonlijk stemt het tot grote vreugde een zo gunstige toestand te hebben kunnen constateren.

Deze vreugde zal zowel in binnen- als buitenland worden gedeeld door de zeer vele bonafide belangstellenden in dit unieke wildreservaat, waarbinnen dus nog steeds leeft *de laatste voorvoortplanting in aanmerking komende stand van Rhinoceros sondaicus*.

Ik hoop van ganser harte, dat de Indonesische Regering niet zal dralen die maatregelen te treffen, welke nodig geoordeeld worden om deze *laatste stronghold der neushoorns op de gehele wereld*, en van het andere grote wild van Java, tegen verdere aantasting te behoeden.

b. Bantengs.

De bantengs, welke ik zag gedurende deze tournee, kunnen worden afgeteld aan de vingers van beide handen, want ik zag in totaal 3 koeien, 2 kalveren van het jaar, 1 overjarig kalf en 3 stieren, terwijl enkele malen bantengs van dichtbij in het struikgewas werden opgejaagd.

Maar bij het bespreken van de clandestiene jacht tracht ik hieronder uiteen te zetten wat als oorzaken hiervoor kunnen worden gezien waaraan ik feitelijk niets meer heb toe te voegen. Ik heb erg veel prenten en uitwerpselen aangetroffen op de plaatsen waar ik ook vroeger veel bantengs kon vaststellen en ook nogal

wat sporen, hoofdzakelijk van grote stieren, in het bos. Veel sporen ook langs bepaalde stranden, o.a. langs dat ten Zuiden van Tandjong Lajar. Met het oog hierop meen ik niet, dat de stand dezer herkauwers op een verontrustend laag peil is aangeland. Maar t.z.t. zou ik graag in de gelegenheid worden gesteld intensieve waarnemingen te doen op de beproefde methoden van vóór de oorlog, hoewel het — zolang de weidevelden niet zijn opengeslagen — moeilijk zal blijven geheel bevredigende resultaten te bereiken. De droge Oost-moesson is de tijd om een onderzoek als hier bedoeld uit te voeren.

c. Herten

Wat hierboven over de bantengs werd gezegd, geldt eveneens ten dele voor deze diersoort. Waarschijnlijk echter komen herten gemakkelijker en hardnekkiger overdag op open terreinen uit dan bantengs, speciaal banteng-koeien, want een andere oplossing weet ik niet aan de hand te doen voor het feit, dat ik veel meer herten zag dan bantengs, terwijl de sporen toch duidelijk aantoonde, dat de laatste diersoort gewoonlijk talrijker dan herten beschikbaar was, al werd rekening gehouden met de grotere opvallendheid van banteng-sporen en mest.

De herten, welke ik zag waren zonder uitzondering hinden en jonge dieren, waaronder verscheidene van dit jaar. Onder de volwassen dieren bevonden zich prachtige, zeer grote hinden. Er werd geen enkele hertebok gezien, maar ook dat kwam vroeger meer voor, omdat de bokken in dit seizoen afzonderlijk van de hinden lopen, alleen of in kleine roedels bijeen en veel meer de dekking houden dan hinden. Wel werden twee, vermoedelijk van dit jaar afkomstige „afwerp-stangen” gevonden, een nabij T.Alang-Alang en een tweede op de Tjikarang-weide. Beide maten ongeveer 75 cm. van basis tot top en waren normaal ontwikkeld. Een forse bok had kort voor onze komst langs het strand gewandeld tussen de Tjitjangkok en de Tjitelang.

Herten werden aangetroffen nabij de Tjidaon-tegals, op de Niur-weiden, nabij Tandjong-Alang-Alang en op de Tjikarang-tegals. Totaal werden waarschijnlijk ruim veertig verschillende exemplaren gezien of bijna gezien. Dat is zeer gunstig, want ook volgens de verhalen van mensen, die hier vroeger jaagden, is in Ujung-Kulon nooit sprake geweest van een „flinke hertestand”.